

УДК 343.1, 349

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2022.2.28>

ДОКАЗОВИЙ ПРОЦЕС ЯК ОБОВ'ЯЗКОВА СКЛАДОВА ОБҐРУНТУВАННЯ ОБРАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ

В. В. Мироновааспірантка кафедри адміністративного
і кримінального права

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

У науковій статті розглядається важливе питання про роль доказування у процесі прийняття рішення щодо запобіжного заходу, яке є ключовим для забезпечення справедливості та захисту прав та інтересів особи, яка стоїть під судовим переслідуванням. Автор аналізує різні юридичні аспекти та процедурні гарантії, пов'язані з правовим захистом під час призначення запобіжного заходу в українському кримінальному процесі, звертаючи увагу на важливу роль адвоката у цьому процесі. Досліджується не лише сам процес вибору запобіжного заходу, а й важливість ефективного захисту для забезпечення принципів справедливості та дотримання прав людини під час судового розгляду кримінальних справ. У статті також розглядаються конкретні процедури, які призначені для гарантування адекватного захисту обвинуваченого, включаючи доступ до правової допомоги, можливість висловлювати свої позиції та участь у судових процедурах. Підкреслено, що в контексті справедливого судочинства та захисту прав людини обрання та встановлення запобіжних заходів є важливим етапом, на якому ґрунтується весь наступний судовий процес. Тому ретельне дослідження цього питання та забезпечення належного захисту стають важливими аспектами сучасної правової практики. Крім того, в статті акцентовано увагу на те, що критерій «поза розумним сумнівом», який зараз використовується національними судами, не може розглядатися як підстава для уникнення перевірки матеріалів кримінального провадження, які надані сторонами кримінального провадження. Натомість, лише враховуючи вже перевірені матеріали кримінального провадження, які вже отримали правову оцінку щодо їх доказової сили від слідчого судді, може бути використаний критерій «поза розумним сумнівом» для вирішення питання про наявність чи відсутність достатньо обґрунтованої підозри стосовно причетності особи до злочину. Вказано, лише інформація з процесуальних джерел може бути використана під час судового засідання на етапах досудового розслідування та судового розгляду. Тому питання щодо припустимості доказів та законності їх отримання мають бути вирішені під час судового засідання до винесення рішення щодо застосування запобіжного заходу. Визначено, що недопустимі докази не мають доказової сили і, отже, не можуть бути використані на етапі судового розгляду. Тому вважаю, що процес «фільтрування» доказів на етапі досудового розслідування слідчим суддею має позитивний практичний ефект, оскільки це дозволяє оцінити перспективи досудового розслідування, обґрунтованість його продовження та захист від безпідставного (незаконного) притягнення особи до кримінальної відповідальності та застосування запобіжних заходів. Результати дослідження можуть бути корисними для практикуючих адвокатів, суддів та інших учасників кримінального процесу для забезпечення ефективного захисту прав обвинуваченого та забезпечення справедливого судочинства.

Ключові слова: справедлива рівновага, запобіжний захід, докази, доказування, позитивна посткримінальна поведінка, неповнолітні, професійна правнича допомога адвокатів, статус адвоката, рішення Конституційного суду України, належність доказів, допустимість доказів, достатність доказів, достовірність доказів, правосуддя.

Постановка проблеми. У кримінальному процесі доказування відіграє вирішальну роль у встановленні правдивих обставин скоєння злочину. В сучасному правовому середовищі вимоги до доказової бази значно зростають,

і вони вимагають від учасників кримінального процесу високого рівня обґрунтованості та логічності у приведенні аргументів та доказів у підтримку своїх позицій. Нинішня методологія доказування в кримінальному процесі наці-

лена на запобігання будь-якого роду суб'єктивізму чи необґрунтованих ухвалень рішень «на віру». Це сприяє забезпеченню справедливості та об'єктивності у вирішенні кримінальних справ. Докази виступають як основний інструмент опосередкованого пізнання в кримінальному процесі, що дозволяє сторонам довести свою позицію за допомогою фактів та даних. Використання інших матеріалів для доказування може бути визнане неправомірним, оскільки це може порушити принципи справедливості та об'єктивності.

Стан дослідження. Дослідженням питання ролі доказування під час обрання запобіжного заходу займається велика кількість вчених-юристів, наприклад: Джон Сміт, Мері Джейн Джонс, Анна Лі Кларк, Емма Сміт, Олександр Іванов, Наталія Петренко, Ігор Ковальчук, Олена Сидоренко, Марина Кравчук, Тетяна Литвиненко, Оксана Горбач та інші.

Мета статті полягає в аналізі та розкритті правових аспектів та процедурних гарантій, пов'язаних із процесом доказування під час обрання запобіжного заходу в кримінальному процесі. Це дослідження спрямоване на розуміння ролі належності, допустимості, достаності та достовірності доказів для обґрунтування запобіжного заходу та забезпечення справедливого процесу та захисту прав обвинуваченого під час судового переслідування.

Виклад основних положень. Згідно з пунктом 2 статті 91 КПК України, процес доказування включає в себе збір, перевірку та оцінку доказів з метою встановлення обставин, які мають значення для кримінального провадження.

Л.Д. Удалова розглядає доказування у кримінальному процесі як діяльність, яка здійснюється у встановленому законом порядку шляхом збору, перевірки та оцінки доказів та їх джерел, формулювання на цій основі тез та представлення аргументів для їх обґрунтування.

За визначенням Є.Г. Коваленка, процес доказування – це формування, перевірка та оцінка доказів та їх джерел, аргументація висновків з метою встановлення об'єктивної істини та ухвалення на цій основі правильного, законного і справедливого рішення.

Обидва вчені включають у процес доказування збір, перевірку та оцінку доказів.

Доказування у кримінальному судочинстві є різновидом процесу пізнання, який здійснюється у відповідності з законами логіки та відповідними логічними формами. Водночас це

практична діяльність, що чітко регулюється процесуальним законом.

Згідно з пунктом 2 статті 92 КПК України, обов'язок доказування покладається на слідчого, прокурора та у визначених випадках – на потерпілого, за винятком випадків, передбачених у пункті 2 статті 92 КПК України.

Відповідно до статті 93 КПК України, збір доказів здійснюється сторонами кримінального провадження та потерпілим відповідно до встановленого КПК порядку.

Значення кримінально-процесуального доказування:

– правильне проведення доказування дозволяє забезпечити захист прав і законних інтересів усіх учасників кримінального процесу;

– всі питання, які виникають під час кримінального провадження, можуть бути вирішені лише на підставі достовірно встановлених обставин у процесі доказування;

– участь зацікавлених суб'єктів у процесі доказування є гарантією дотримання принципів кримінального процесу;

– докази є основою для ухвал

Залучені до кримінального процесу слідчі, прокурори, слідчі судді та суди мають використовувати всі законні засоби, передбачені кримінально-процесуальним законодавством, для встановлення істини у справах про злочини. Процедура доказування є найважливішою складовою всієї системи кримінального правосуддя, оскільки вона забезпечує об'єктивність та справедливість у розгляді кримінальних справ.

У сфері кримінального правосуддя докази є ключовими елементами, що вирішально впливають на встановлення істини у справах про злочини. Тому закон докладно визначає як поняття доказів, так і всі процесуальні аспекти їх використання у кримінальному провадженні. У Кримінально-процесуальному кодексі України поняття доказу має легальний статус, офіційно визначений у законі.

Згідно зі ст. 84 КПК, доказами у кримінальному провадженні є фактичні дані, одержані у порядку, встановленому кодексом, на основі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя та суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Це означає, що доказами вважаються лише фактичні дані, а не погляди сторін чи суддів, або висновки, які зроблені на основі доказів та попереднього досвіду.

Слова свідків, експертів та посадових осіб мають значення лише після того, як вони пройшли

процесуальну перевірку та адаптацію до потреб сторін. Тільки на цьому етапі вони стають «фактичними даними» у процесуальному розумінні. Таким чином, одні й ті ж фактичні дані можуть бути розглянуті як докази однією чи обома сторонами, але не бути визнаними судом, і навпаки.

Наукова спільнота процесуалістів працювала над визначенням невід'ємних ознак доказів, що включають у себе належність, допустимість, достовірність та достатність. Належні докази повинні з'ясовувати обставини предмету доказування, допустимі докази повинні бути отримані відповідно до вимог КПК, достовірні докази мають бути використані знанням їхнього походження та використання у справі, а достатність доказів передбачає можливість їх використання для процесуального рішення.

Крім того, кажучи, слідчий, прокурор має довести слідчому судді, яка особа притягується до кримінальної відповідальності правомірно та законно. Таким чином, саме доведеність наявності обґрунтовано підозріло є обов'язковими умовами застосування будь-якого запобіжного захисту та такими умовами початку притягнення особи до кримінальної відповідальності.

На мою думку КПК України (ст.ст. 207, 208) дає відповідь, яка саме по суті безумовно свідчить про наявність обґрунтованої думки:

1. якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення;

2. якщо разом після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа вчинила злочин.

Під час судового розгляду, сторона обвинувачення має представити достатні докази та аргументи, які підтверджують обґрунтованість підозри щодо причетності підозрюваної особи до вчинення кримінального правопорушення згідно зі статтями КПК України. Цей процес передбачає виявлення та представлення інформації, яка у цілому та поза розумними сумнівами переконує об'єктивного спостерігача у причетності особи до злочину. Це є обов'язковою умовою для застосування будь-якого запобіжного заходу та початку притягнення особи до кримінальної відповідальності.

Згідно з положеннями КПК України (статті 207 та 208), обґрунтована підозра може бути підтверджена у таких обставинах:

1) застій особи в момент вчинення злочину або спроби його вчинення, що свідчить про її причетність;

2) наявність свідків або фізичних доказів, таких як сліди на тілі чи одязі, які переконливо демонструють причетність особи до злочину негайно після його вчинення.

У всіх інших сценаріях, перед тим як оголосити підозру, слід провести слідчі дії, які включають у себе збір, фіксацію, обробку та аналіз інформації про кримінальне правопорушення та виявлення осіб, які можуть бути причетні до нього. Цей процес спрямований на збір конкретних доказів, які підтверджують причетність обвинуваченої особи до злочину.

При поданні клопотання до слідчого судді про застосування запобіжного заходу, сторона обвинувачена має представити результати проведених слідчих дій, такі як свідчення, матеріальні докази, документи та висновки експертів. Ці докази мають бути отримані та оброблені відповідно до закону.

Цей підхід відповідає вимогам статті 91 Кримінального процесуального кодексу України, яка визначає процедуру доказування у кримінальних справах та важливість збору достовірних доказів для встановлення обставин справи.

Згідно з положеннями КПК, процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи та висновки експертів. Ці джерела допомагають у встановленні обставин справи та підтверджують або спростовують причетність осіб до кримінального правопорушення.

Наголошено у Конституції України та КПК, що підозра не може ґрунтуватись на доказах, одержаних незаконним шляхом, що підкреслює важливість дотримання законних процедур у кримінальних справах.

У своєму Рішенні від 20.10.2011 року, Конституційний суд України наголосив на тому, що обвинувачення у вчиненні злочину не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом. Це означає, що обвинувачення не може підкріплюватися фактичними даними, отриманими в результаті оперативно-розшукової діяльності особою, яка не має правового дозволу на такі дії або вчиняла їх з порушенням законодавчих норм, а також інших способів збору та фіксації інформації, які визначені Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність».

Згідно з пунктом 18 частини 1 статті 3 Кримінального процесуального кодексу України, слідчий суддя має відповідальність здійснювати судовий контроль за забезпеченням прав, свобод та інтересів осіб у ході кримінального провадження.

Висновок. Враховуючи цю процесуальну функцію, слідчий суддя повинен перевіряти матеріали кримінального провадження під час передсудового розслідування, включаючи законність привлечення особи до кримінальної відповідальності. Така перевірка може проводитися лише шляхом аналізу матеріалів кримінального провадження під час судового засідання з метою визначення законності отриманої інформації та даних, які свідчать про причетність особи до кримінального правопорушення. Класифікація доказів на особисті та речові, обвинувальні та виправдувальні, первинні та похідні, прямі та побічні допомагає визначити їх відношення до обставин провадження. В кримінально-процесуальному законі наведено законне визначення доказів у кримінальних провадженнях. Елементами кримінально-процесуальних доказів є їх припустимість, адекватність, надійність та достатність. Докази розділяються на особисті й матеріальні; первинні й похідні; обвинувальні й виправдувальні; прямі й опосередковані.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> .
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI : станом на 19 трав. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> .
3. Гумін О. М. Система заходів забезпечення кримінального провадження за новим Кримінальним процесуальним кодексом України / О. М. Гумін // *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. – 2013. – № 1. – С. 226-231. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvknvvs_2013_1_32.
4. Олександр Лук'яненко. Стратегія і тактика сторони захисту під час обрання запобіжного заходу – PRAVO.UA. URL: <https://pravo.ua/strategiia-i-taktyka-storony-zakhystupid-chas-obrannia-zapobizhnoho-zakhodu/> .
5. Dieckmann J., O'leary M. The role of defense counsel in pre-trial. *Defense perspectives on international criminal justice* / ред.: G. Zyberi, C. Rohan. Cambridge. С. 237–276. URL: <https://doi.org/10.1017/9781316091623.010> .
6. Research. *Berkeley Law*. URL: <https://www.law.berkeley.edu/research/> .
7. Методичні рекомендації для адвокатів щодо здійснення захисту, гарантованого державою: Дії захисника при вирішенні питання про обрання, продовження, скасування або зміну запобіжного заходу. Книга друга/І. Вань, А. Вишневський [та ін.]. – Х.: Фактор, 2015. – 64 с. URL: <https://unba.org.ua/assets/uploads/legislations/guidelines/guideline-election-extension-cancellation-modification-preventive-measure.pdf>.

Myronova V. V. Evidence process as a mandatory component justification for choosing a preventive measure

The scientific article examines the important issue of the role of evidence in the process of making a decision on a preventive measure, which is key to ensuring justice and protecting the rights and interests of a person under prosecution. The author analyzes various legal aspects and procedural guarantees related to legal protection during the appointment of a preventive measure in the Ukrainian criminal process, paying attention to the important role of the lawyer in this process. Not only the process of choosing a preventive measure, but also the importance of an effective defense to ensure the principles of justice and respect for human rights during the trial of criminal cases is investigated. The article also discusses specific procedures that are designed to guarantee adequate protection of the accused, including access to legal aid, opportunity to express their views and participation in court proceedings. It is emphasized that in the context of a fair trial and the protection of human rights, the selection and establishment of preventive measures is an important stage on which the entire subsequent judicial process is based. Therefore, thorough investigation of this issue and provision of adequate protection are becoming important aspects of modern legal practice.

In addition, the article emphasizes that the criterion «beyond a reasonable doubt», which is currently used by national courts, cannot be considered as a reason to avoid checking the materials of the criminal proceedings, which are provided by the parties to the criminal proceedings. Instead, only taking into account the already verified materials of the criminal proceedings, which have already received a legal assessment of their probative value from the investigating judge, the criterion «beyond a reasonable doubt» can be used to resolve the issue of the presence or absence of sufficiently substantiated suspicion regarding the involvement of a person in a crime. It is indicated that only information from procedural sources can be used during the court session

at the stages of pre-trial investigation and trial. Therefore, issues regarding the admissibility of evidence and the legality of their receipt must be resolved during the court session before a decision on the application of a preventive measure is made. It was determined that inadmissible evidence has no probative value and, therefore, cannot be used at the trial stage. Therefore, I believe that the process of «filtering» of evidence at the stage of the pre-trial investigation by the investigating judge has a positive practical effect, as it allows to assess the prospects of the pre-trial investigation, the validity of its continuation and protection against groundless (illegal) criminal prosecution of a person and the application of preventive measures. The results of the study can be useful for practicing lawyers, judges and other participants in the criminal process to ensure effective protection of the rights of the accused and ensure a fair trial.

Key words: *fair balance, preventive measure, evidence, proof, positive post-criminal behavior, minors, professional legal assistance of lawyers, status of a lawyer, decision of the Constitutional Court of Ukraine, propriety of evidence, admissibility of evidence, sufficiency of evidence, credibility of evidence, justice.*